

TARIMSAL İŞLETMELERİN ÖZGÜLENMESİ

Av. Dr. M. Çağrı BAĞATUR (*)

1. GİRİŞ

Ülkemizdeki tarım toprakları hızla küçülmekte ve çok parçalı bir yapı iyiden iyiye egemen olmaktadır (Düren, 1972). Bunun en temel nedenlerinden birisi, Medeni Yasadaki (MY), mirasta eşitlik ilkesidir (Eren, 1979). Ancak Aksoy'un da (1984) önemle vurguladığı gibi tarım toprakları üzerinde tarımsal nüfusun baskısı sürdükçe bu konudaki her türlü yasal düzenleme amacına ulaşamayacak; parçalanmanın ve küçülmenin önü alınamayacaktır. Her şeye karşın tarımdan öngörülen nüfusun çekilmesi durumunda bile mirasta eşitlik ilkesinin yaratmayı sürdüreceği bu olumsuzluğun ortadan kaldırılması için gerekli düzenlemelerin neler olduğunu saptamak amacıyla "tarımsal taşınmazların miras yoluyla geçirimi (intikali)" inceleme konusu yapılmıştır.

2. TARIMSAL İŞLETMENİN ÖZGÜLENMESİNİN NEDENLERİ

Tarımsal topraklara olan istemin artması yüzünden ortaya çıkan yetersizlik, tarımsal işletmeler bakımından çok çeşitli sorunlar yaratmaktadır. Bu sorunların başında tarımsal işgücü fazlasının ortaya çıkması, tarımsal gelir düzeyinin düşmesi, tarım topraklarının parçalanması, tarımsal verimin azalması, buna bağlı olarak üretim düşüşü ve tüm bunların ülke kalkınmasını olumsuz yönde etkilemesi gelmektedir (Zevkliler, 1970).

(*) İstanbul Barosu Avukatlarından.

Özellikle kalkınmaları belirli bir ölçüde tarıma bağlı olan ülkelerde, tarımın tüm bu sorunlardan arındırılarak daha etkin bir yapıya kavuşturulmasının önemi çok açıktır. Tarım sektörünün gerek yapısal gerek işleyiş yönünden ekonominin diğer sektörleriyle bir bütün oluşturacak biçimde dengeli ve uyum içinde bulunması ve ekonomik kalkınmada daha etkin olması hemen her ülkede üzerinde önemle durulan bir konudur (Talim, 1981).

Tarımsal işletmelerin verimli biçimde işletilmesini ve korunmasını sağlayan önlemlerin alınması, özellikle tarımsal işletmelerin verimsizliğine neden olacak biçimde parçalanmalarının ve küçülmelerinin önlenmesi tarımsal üretim ve tarım sektöründeki gelişmenin ülke kalkınması üzerindeki önemli etkilerinin doğal gereğidir. Kişi-toprak ilişkilerinin, toplumun ve ülkenin zararına olmayacak biçimde düzenlenmesi temel olduğundan, bu düzenlemelerde toplumun yararı gereği, bazı ayrıksı (istisnai) durumlara olanak tanınmaktadır. Bu ayrıksı düzenlemelerden birisi de varlığını, miras hukukunda sürdürmektedir (Ayiter, 1978).

2.1. Tarımsal İşletmelerin Önemi

Ekonomik etkinliklerin tümü doğa, emek, sermaye ve girişimci olmak üzere dört üretim bileşenini içermektedir. Doğanın temel unsurlarından birisi olan toprak ise, tarımsal çalışmanın diğer bir deyişle bitkisel ve hayvansal üretim ile tarım sanatının temelini oluşturur (Tayşi, 1981).

Tarımda üretimin çok büyük bir bölümü tarımsal işletmeler yolu ile yapılmaktadır. Tarımsal işletmelerin en önemli ögesi de topraktır. Bugün hâlâ toprak olmadan tarımsal üretimde bulunmanın olanaksızlığı ve kıt oluşu dolayısıyla miktarının artırılamaması nedeni ile toprak, toplumsal yaşamın başladığı günden, bugüne dek gittikçe değer kazanan unsurların başında gelmektedir. İşte tarımsal işletmenin önemi, temel unsuru olan toprağın önemli olmasından kaynaklanmaktadır.

Aşağıdaki sayısal verilerden de anlaşılacağı gibi ülkemizde yıllardır süren sanayileşme çabalarına rağmen tarım sektörünün, ülke ekonomisindeki önemli bir ağırlığı vardır: 1998 yılında Gayri

Safi Milli Hasıla içerisinde tarımın payı %27.8'dir. Yine 1998 yılında Milli Gelirin %12.1'i tarım sektörüne gitmektedir. Nüfusun %44.7'i halen tarımda çalışmaktadır. Dış satımdaysa tarımın payı %16.3'dir (DİE, 1998).

2.2. Türkiye'deki Tarımsal İşletmelerin Durumu

Ülke ekonomisi açısından kalkınmada önemli bir yer tutan tarımsal işletmelerin hem çok küçük hem de parçalı oluşu; en uygun işletme büyüklüğünün sağlanamaması,, akılcı ve kârlı çalışmayı engelleyip, belirli bir üretim için fazla harcama yapılmasına neden olmakta; bu arada işletme iyesinin (sahibinin) pazar için değil geçimlik üretim yapması sonucu kalkınma için tarımda arzulanan gelişme gerçekleşmemektedir.

Bugün ülkemizde tarımsal işletmelerin durumu ve yıllar içerisindeki değişimi baktığımızda elde edilen genel sonuçlar aşağıdaki gibidir: Türkiye'deki tarımsal işletmelerin sayısında oransal bir artış kaydedilirken; buna koşut olarak cüce işletme sayısı da artmaktadır. 1960 yılında 3.100.900 tarımsal işletme var iken, 1970 tarım sayımında sayısı 3.060.000'ne inmiş, 1980'de ise 3.650.000'ne çıkmış, 1990'da 3.966.800 olmuştur. Diğer bir önemli nokta ise, Türkiye'deki küçük işletmelerin sayısal egemenliğini sürdürmesidir. 1950 yılında 5 hektardan (ha) küçük toprak işleyen işletmelerin oranı %62 iken, 1970'de bu oran %75'e çıkmış, 1980'de %59'a inmiş, 1990'da %67 olmuştur. Ancak aynı dönemde bu işletmelerin toplam işledikleri alan %18.9'dan, önce %20.1'e daha sonra %21.9'a yükselmiştir. Aynı dönem için diğer önemli bir olgu da küçük işletmelerin, ortalama genişliğinin 1950'de 10.8 dekardan (da) 1980'de 9.4 da'a ve 1990'da da 8.6 da'ya düşmesidir. Bu sonuçların tümü ülkemizde tarım topraklarının parçalandığını ve tarımsal işletmelerin küçüldüğünü göstermektedir (Talim, 1981; DİE, 1991). En son tarım sayımına göre Türkiye'de var olan tarım işletmesi sayısı 3.966.800'dür. Bu işletmelerin %99.01'i 500 da'dan küçüktür ve toplam tarım topraklarının %83.2'sini işletmektedirler. Yine ülkemizin tarım işletmelerinin bir diğer özelliği, çok parçalılıktır. Buna göre işletme genişliği arttıkça parça sayısı da artmaktadır (Talim, 1981; DİE, 1991).

ARAZİ GENİŞLİĞİNE GÖRE TARIM İŞLETMELERİNİN DAĞILIMI

İşletme Büyüküğü (Dekar)	1950 Tarım Sayımı				1980 Tarım Sayımı				1991 Tarım Sayımı			
	İşletme Sayısı		İşlenen Alan		İşletme Sayısı		İşlenen Alan		İşletme Sayısı		İşlenen Alan	
	.000 Ad	%	.000 ha	%	.000 Ad	%	.000 ha	%	.000 Ad	%	.000 ha	%
1-20	773	30,6	836	4,3	1102,4	30,2	941,4	4,1	1385,1	34,9	1210,9	5,6
21-50	797	31,5	2790	14,3	1164,7	31,9	3614,2	15,9	1274,6	32,1	3493,0	16,3
51-100	552	21,9	4012	20,7	738,4	20,2	4839,2	21,3	713,2	18,0	4246,6	19,8
101-200	260	10,3	3756	19,3	422,3	11,6	5433,0	23,9	383,3	9,7	4549,2	21,2
201-500	107	4,2	3232	16,6	193,7	5,3	5200,2	22,8	173,8	4,4	4338,3	20,3
500+	38	1,5	4826	24,8	29,4	0,8	2736,0	12,0	36,8	0,9	3611,5	16,8
Toplam	2527	100,0	19452	100,0	3650,9	100,0	22764,0	100,0	3966,8	100,0	21449,5	100,0

- KAYNAK: 1-DİE 1950 Tarım Sayımı Sonuçları DİE Yayın No:320
2-DİE 1963 Tarım Sayımı Sonuçları DİE Yayın No:477
3-DİE 1970 Tarım Sayımı Sonuçları DİE Yayın No:904
4-DİE 1980 Tarım Sayımı Sonuçları DİE Yayın No:928
5-DİE 1990 Tarım Sayımı Sonuçları DİE Yayın No:1402

Çizelge 1'den de açıkça görüleceği gibi ülkemizdeki tarımsal işletmeler hem çok parçalı hem de küçüktür. Bu parçalılık ve küçülme eğilimi de artarak sürmektedir.

Tüm bu verilerden de kolaylıkla anlaşılacağı gibi Türkiye'deki tarım topraklarının parçalanması bir yandan artarak sürmekte diğ er yandan küçülme de hızla artmaktadır (Cin, 1979).

3. TARIMSAL İŞLETMELERİN ÖZGÜLENME BİÇİMİ

MY, mirasın paylaşılması bakımından EŞİTLİK İLKESİNİ kabul etmiştir (madde 589). Diğ er bir deyişle bütün mirasçıların cinsiyet ve yaş ayrımı gözetmeksizin terekedeki mallar üzerinde eşit hakları vardır. Ancak MY m. 598 bu kurala bir ayrıkısı durum öngörmüştür (İmre, 1978).

Gerçekten de MY. 597 ve devamı m.lerinde düzenlenen tarımsal işletmeler ile ilgili özel hükümler, "mirasın eşit paylaşılması ilkesine" önemli bir ayrıkısı durum oluşturmaktadır. Bu m.lerde yapılan düzenleme ile mirasın aynen ve eşit olarak paylaşılması temelinden ayrılarak, tarımsal işletmelerin bir bütün olarak mirasçılardan birine özgülenmesi (tahsis edilmesi) olanağı tanınmıştır.

3.1. Tarımsal İşletmelerin Özgülenmesinin Koşulları

3.1.1. Ön Koşul : Mirasın Paylaşılması

Tarımsal bir işletmenin özgülenebilmesi için her şeyden önce ortada bir *tereki* (miras bırakanın malvarlığı) bulunmalı; terekede de bir *tarımsal işletme* yer almalıdır. Miras olgusunun söz konusu olmadığı durumlarda, tarımsal miras hukukuyla ilgili kuralların uygulanması, dolayısıyla tarımsal işletmenin özgülenmesi olanaklı değildir. Tüm bunlardan başka özgülenme için tarımsal işletmenin bulunduğu bir terekenin mirasçılarca paylaşılmasının istenmiş olması gerekmektedir. Diğ er bir deyişle mirasın paylaşılması işlemleri sürdüğü sürece özgülenme istemi ileri sürülebilmektedir. Eğer mirasın paylaşılması gerçekleşmişse artık böyle bir isteme olumlu yanıt verilemeyecektir. Kısaca özgülenmenin ön koşulu; içinde tarımsal bir işletme bulunan tereki mallarının paylaşılması sürüyor olmasıdır (Zevkililer, 1970).

3.1.2. Nesnel Koşul (İşletme ile İlgili Koşul)

3.1.2.1. Terekede Tarımsal İşletme Bulunması

Miras bırakanın terekesinde, taşınır ve taşınmaz bir çok mal bulunabilir. Yine bunların arasında işletme niteliğini taşıyan ticari, sınai veya tarımsal işletmelerden bir veya bir kaç bulunabilir. İşte bu işletmelerden tarımsal nitelik taşıyanı varsa özgülenme ile ilgili kurallar uygulanabilir. Türk hukuk öğretisinde "tarımsal işletme" kavramı çeşitli yazarlarca değişik anlaşılmaktadır. Yargıtay ise 1984 tarihli bir kararında (1); tarımsal işletmeyi, "toprak, yapı, araç-gereç, hayvan ve sermaye unsurlarından oluşan, tarımsal alanda üretim yapan belirli büyüklüğe sahip ekonomik bütünlük" olarak tanımlamıştır. Bu konudaki tartışmalara girmeden, Yargıtay'ın yukarıdaki tanımı bu çalışma boyunca temel alınacaktır.

3.1.2.2. İşletmenin Ekonomik Bir Birlik Durumunda İşletilmesi

Tarımsal işletmenin mirasçılardan birisine tümü ile özgülenebilmesi için "tarımsal işletme ekonomik yönden bir birlik (bütün)" durumunda olmalıdır. Tarımsal işletmenin bir bütün olması, yalnızca ekonomik anlamdadır. Diğer bir deyişle tarımsal işletmeyi oluşturan unsurlar yönünden "bir amaç ve işbirliği bağlı bulunması" yeterlidir. Somut anlamda, dış görünüm yönünden bir birlik içinde bulunması, örneğin toprak ögesinin tek parça durumunda olması gerekmez. İşletmenin bir merkezden yönetilmesi ve unsurları bir arada bulunmasa bile ekonomik anlamda işlevini yerine getirecek olması durumunda ekonomik bir birlikten söz edilebilir. Yoksa işletmenin kapsamında olan toprak ve diğer taşınmazların

(1) Yargıtay 2. H. D. 4.10.1984 T.E. 5667/7379 K.

Tarımsal işletme; toprak, yapı, araç-gereç, hayvan ve sermaye unsurlarından oluşan, tarımsal alanda üretim yapan, belirli büyüklüğe sahip ekonomik bir bütünlüktür.

Özgüleme için miras bırakanın ölümü anında ekonomik bütünlüğün bulunması zorunludur. M.Y. m. 597'de sözü edilen iktisadi vahdet halinde işletilmekte olan zirai mallardan amaç, tarımsal değil tarımsal işletmedir.

bitişik veya yan yana bulunmaları zorunluluğu yoktur. Buna karşılık İsviçre'deki uygulamaya göre tarımsal işletmede bulunması zorunlu sayılan binaların hiç olmaması durumunda o işletme ekonomik yönden bir birlik göstermediğinden özgülleme uygulanmamaktadır. Ülkemizde ise bu tür bir yaklaşımın benimsenmesi durumunda tarımsal işletmelerin büyük bir çoğunluğu bu koşula uygun olmadığı için özgülleme iyice zorlaşacağından bu görüşün kabul edilmesi bugün için olanaksızdır (2). Tüm bunlara ek olarak bir tarımsal işletmenin ekonomik bir birliğe sahip sayılabilmesi için tarımsal işletmenin unsurlarının yani toprak, bina, hayvan, araç-gereç ve diğerlerinin aynı kişiye, yani miras bırakana ait olması gereklidir (3) (Zevkliler, 1970).

3.1.2.3. İşletmenin Yeterli Büyüklüğe Sahip Olması

Bu koşul İsviçre Medeni Yasasından çeviri yapılırken Türk MY'na alınmamıştır. Oysa bu koşul, tarımsal işletmelerin verimsiz işletilmeleri sonucunu doğuracak derecede parçalanması önlemeye yöneliktir. Özellikle Avrupa Birliğine katılmayı isteyen Türkiye'nin, Birliğin Tarımsal Yapı Politikasına uyum sağlayacak biçimde tarımsal işletme varlığına ulaşabilmesi için mutlaka gidermesi gereken bir eksikliktir. Çünkü bu koşul, aynı zamanda tarımsal işletmenin paylaşılması yasağının ekonomik sınırını da çizer. Buradaki düzenlemenin amacı; tarımsal işletmelerin elden geldiğince bu büyüklüklerinin sağlanmasıdır (Zevkliler, 1970).

(2) **Y. 6. H. D. 18.10.1966 T. E. 3992/4322 K.**

Tahsisi istenilen çiftliğin iktisaden müstakil bir vahdet halinde işletilmesi ve heyeti umumiyesindeki mesaiyi idare edecek merkezi tesisat ve tertibatı mahsusa mevcut olup olmadığı tahkik edilip şayet tahsisi talep mevcut ise çiftliğin talepte bulunan tahsisi icap eder.

(3) **Y 2. HD 01.04.1952 T. E. 1139/2022 K.**

Tahsisi istenilen çiftliğin ekonomik bağımsız bir bütünlük halinde işletilmesi ve tamamını idare edecek merkezi tesisat ve tertibatın bulunup bulunmadığını incelemek ve tahsisi isteğinde bulunan paydaşın ekonomik ve çalışma durumu bu yerin bütününe işletmeye elverişli ise o zaman çiftliğin tahsisi hakkında karar verilmek gerekir.

Tarımsal işletmenin yeterli tarımsal varlığa sahip olması, kendi olanak ve araçlarıyla işletilen bir tarımsal işletmenin üzerinde çalışan çiftçi ile aile bireylerinin geçimini sağlayabilecek ve çiftçilikle uğraşmak üzere elverişli bir iş alanı sunabilecek nitelikte olması demektir. Yeterli büyüklüğün saptanmasında ölçü olarak; tarımsal işletmenin 1) geliri, 2) işgücü, 3) yüzölçümü, 4) İşletmedeki toplam sermaye, 5) İşletmede kullanılan yıllık giderler toplamı esas alınmaktadır (Zevkliler, 1970).

Yukarıda da belirtildiği üzere MY'de bu konuda hiç bir düzenleme ve açıklık yoktur. İşletmenin yeterli büyüklüğü saptanırken, işletmenin getirdiği gelir; çiftçi ailesinin geçimini sağlamaya, bunun yanında işletme için zorunlu olan araç ve gereçleri satın almaya, işletmenin düzenlenmesine, yatırımlara ve aldığı kredileri zamanında ödemeye yeterli olmalıdır (Zevkliler, 1970).

Tarımsal işletmenin yeterli büyüklüğü saptanırken, özellikle miras yolu ile işletmenin özgülenmesinin söz konusu olduğu durumlarda gerek tarımsal işletmenin gerekse mirasçılarının durumu ve özellikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Tarımsal işletme yönünden, işletmenin bulunduğu bölge, topraklarının genişliği ve özellikleri; mirasçılar yönünden ise özgülemeyi isteyen mirasçının aile bireylerinin sayısı ve işletmede çalışabilecek işgücü sayısı göz önünde tutulmalıdır. Buradan çıkarılacak sonuç; her olayda koşulları ayrı ayrı ele alıp ondan sonra tarımsal işletmenin yeterli olup olmadığına karar verilmesi gerektiğidir. Bu kararı verecek olan kişi de, davaya bakan yargıçtır (Berki, 1975).

3.1.3. Özel Koşul (Mirasçılarla İlgili Koşul)

Tarımsal işletmenin mirasçılardan birine tüm olarak özgülenebilmesi için işletmeyle ilgili koşulların yanında işletme kendisine verilecek mirasçı yönünden de bazı koşulların varlığı gereklidir.

3.1.3.1. Birden Çok Mirasçının Bulunması ve Özgüleme İstemi

Tarımsal işletmenin mirasçılardan birine tüm olarak özgülenebilmesi için ortada birden çok mirasçı bulunması ve bunlardan bi-

rinin ya da bir kaçının tarımsal işletmenin özgülenmesini istemesi gerekir.

Miras bırakanın hiç mirasçısı olmaması durumunda genel kural gereği Devlet mirasçı olur. Eğer tek bir mirasçı varsa hukuken ve eylemli olarak miras bırakanın tüm malvarlığı bu mirasçısına kalacağından her iki durumda da özgülemenin gereği kendiliğinden ortadan kalkar. Bu yüzden birden çok mirasçının olması ve bunlardan bir veya birden çoğunun özgüleme istemesi gerekir. Mirasçılardan birisi istemedikçe yargıç kendiliğinden tarımsal işletmenin özgülemesine karar veremez (İnan; 1982).

Özgüleme istemi sıkı sıkıya kişiye bağlı bir hak olup, yasal veya atanmış (mansup) (1) mirasçılarca istenebilir. Sağ kalan eş de altsoy (füru) (2) ile birlikte mirasçı olmuş ise ve yararlanma (intifa) (3) hakkını seçmemişse, terekedeki tarımsal işletmenin kendisine özgülenmesini isteyebilir (İmre, 1978) (4).

Özgüleme isteminin ne biçimde yapılacağı konusunda MY'de herhangi bir açıklık yoktur. Öğretide ise bu istemin biçime bağlı olmadığı yani resmi biçimde, adi yazılı ve hatta sözlü olarak yapılabileceği kabul edilmekle beraber İsviçre'de olduğu gibi dava yoluyla yapılması daha yerinde olur.

3.1.3.2. Özgüleme İsteyen Mirasçının Ehil Olması

Herşeyden önce özgülenen istemini ileri süren mirasçının, MY anlamında ehil olması yani eylem ehliyeti (4) bulunması gerekir. Sadece genel anlamda ehil olmak yeterli değildir. Özgüleme isteyen mirasçının, tarımsal işletmeyi, işletmeye ehil olması, fizikî, meslekî, aklî ve fikrî yönlerden tarımsal işletmeyi gerektiği biçimde işletebilecek durumda bulunması demektir (Cin, 1979). Oysa İsviçre Federal Mahkemesi (İFM) tarımsal işletmenin 18 yaşını dol-

(4) ATF 95394 JT 1970 283

Özgüleme isteminde bulunan mirasçı, tarımsal işletmeyi yasada öngörülen den değişik bir amaç için istiyorsa reddedilmelidir.

durmamış olan bir mirasçıya özgülenebileceğine karar vermiştir (5). İstemde bulunan mirasçının ehil olup olmadığının değerlendirilmesi yargıcıdır. Değerlendirme hakkını kullanırken yargıç o olayın özelliklerine göre özgüleme isteyen mirasçı ile diğer mirasçıların özelliklerini, tarımsal işletmenin bulunduğu bölgede, aynı özellikleri taşıyan bir tarımsal işletmeyi işletebilmek için geçerli olan ortalama ehliyet ölçüsünü ve özgülenmesi istenen işletmenin özelliklerini göz önüne almalıdır (6).

Tarımsal işletmeyi işletmeye ehil olmak, tarımsal işletmeyi bizzat işletmeyi gerektirir mi gerektirmez mi sorusuna da neden olmaktadır. Asıl olan işletmenin özgülenme isteyen mirasçının yönetimi altında ve onun sorumluluğunda işletilecek olmasıdır. İşletmenin kâhya veya müdür eliyle işletilecek olması da olanaklıdır. İşletmeyi bizzat işletmeyen mirasçının ehil olması demek, işletmesinin işletilme yönetimini ve gidişini gerektiğinde denetleyebilmesi ve aksaklıklarla eksiklerinin ortadan kaldırılmasını sağlayabilecek ehliyete sahip olması demektir (Zevkliler, 1970). Fakat Yargıtay, ehil olmayı bizzat işletmek olarak anlamaktadır. (Y. 12. HD, 7.1.1949 T.E. 6430/76 K.) (7). Oysa İsviçre Federal Mahkemesi (IFM) "Mirasçılardan biri tarımsal işletmenin kendisine özgülenmesini isteyebilir. İşletmeyi bizzat işletmeyecek olsa bile mirasçı

(5) **ATF 71 21 JT 1943 365**

Tarımsal işletme 18 yaşını doldurmamış olan mirasçıya özgülenebilir. Eğer bu mirasçının eğitimi, yeteneği, kişisel tercihi ve amacı böyle bir işletmenin işletilmesine yönelmişse ve bu işletmeyi idare edebilecek durumda ise bu takdirde tarımsal işletme o kişiye özgülenmelidir.

(6) **ATF 646 JT 1939 130**

Mirasçılar arasında seçim yapılması gerektiğinde o döneme kadar tarımsal işletmede yaşamış kendi ve ailesinin geçimini oradan sağlayan mirasçı, farklı bir yerden ve bağımsız bir biçimde geçimini sağlayan mirasçı karşısında üstün tutulmalıdır.

(7) **Yargıtay 12. HD. 7.1.1949 T. E. 6430/76 K.**

Tahsis isteğinde bulunan paydaşın işletmeyi işletmeye ehil olması hususu tayin ve tespit edilirken, işletmeyi bizzat işletecek olması asıl olduğundan bu şart gerçekleştiği takdirde çiftliğin tahsisi hakkında karar vermek gerekir.

yönetimi bir üçüncü kişiye bırakabilir ve eğer yeterli idareci seçebilecek ve işletmenin muhasebesini kontrol ve idare edebilecek ise tarımsal işletme bu kişiye özgülenebilir (ATF 92 254 JT 11967 584).

3.1.3.3. Birden Çok Özgüleme İstemi Durumunda Seçim

Aynı anda birden çok mirasçı tarımsal işletmenin kendisine özgülenmesini isterse, hangisine özgüleneceğine yargıç karar verecektir (MY. m. 589/1). Bu kararı verirken yargıç yasanın kendisine gösterdiği ölçülerden yararlanır. Özgüleme kararı aşağıdaki sıraya göre yapılır: (1) Öncelikle "yasada öngörülen ölçülerin uygulanması" gerekir. Bölgesel adetler, öncelik sırasını ortadan kaldırması için yasada başlıca iki ölçüt öngörülmüştür (Naim, 1982): Bunlardan birincisi; miras bırakanın erkek altsoyunun, kız altsoydan önce gelmesidir (8). Mirasçılardan erkeklerin önceliği ilkesi, yalnızca miras bırakanın altsoyu için söz konusudur. Yani miras bırakanın oğlu ile kızı arasında seçim yapmak gerekince oğlunun ehil olması koşuluyla söz konusu olur. Yoksa kız alt sayı, daha ehil ise bu durumda artık işletme ona özgülenir. İkinci ölçüt, işletmeyi bizzat işletecek olan mirasçının, öbür mirasçılardan önce gelmesidir. Bu durumda işletmeyi bizzat işletmek demek, işletmede bedenen çalışma ve yönetme anlamına gelir. Mirasçı ile birlikte ailesinin de çalışması, bizzat işletme niteliğini ortadan kaldırmaz. Burada asıl olan işletmenin mirasçının yönetimi ve kontrolü altında işletilmesidir. (2) Eğer yasayla getirilen ölçü yeterli olmazsa, yargıç "bölgesel adetlere" göre karar verir. Ancak ülkemizde bu konuda hiç bir adet bulunmadığını belirtmek yerinde olur. (3) Tarımsal işletmenin bulunduğu bölgede konuyla ilgili adet yoksa, yargıç özgülenme isteyen mirasçıların "kişisel durum ve özelliklerini" ayrı ayrı göz önüne alarak karar verir. Bunun için de yargıç, her olayın özelliğini ve mirasçıların durumunu ayrı ayrı değerlendirmek durumundadır. Mirasçıların meslekî, ahlakî, toplumsal, ekonomik ve ailevi

(8) ATF 69 385 JT 1944 356

Tarımsal işletmenin mirasçılardan birisine özgülenmesi durumunda murisin oğullarının diğer mirasçılar karşısında öncelik hakları vardır.

durum ve özellikleri önceliğin saptanmasında birer ölçüt olabilir. Tarımsal işletmeye daha çok gereksinimi olan veya bütün zaman ve çalışmasını tarımsal işletmeye verecek olan diğer mirasçılara tercih edilir. Genç mirasçılara, yaşlılara nazaran öncelik tanınır. Miras bırakanın 18 yaşını geçmiş bile olsa sağlığında onunla birlikte tarımsal işletmede çalışan mirasçı ya da tarımsal işletmede karısı ve çocukları ile birlikte çalışacak mirasçı bulunması öncelik nedenidir. Tarımsal işletmenin kendisine özgülenmesi durumunda, diğer mirasçıların paylarını kolaylıkla ödeyebilecek ve parasal olanakları ile işletmeyi en iyi yönetebilecek olan mirasçıya öncelik tanınır. Yargıç, özgüleme yaparken tüm mirasçıların çoğunun ne yolda düşündüğünü öğrenmelidir (İmre, 1978).

3.2. Tarımsal İşletmenin Özgülenmesinin Yapılması

3.2.1. Özgüleme Kararı

Yukarıda sayılan koşulların varlığı durumunda tarımsal işletme mirasçılardan birine tüm olarak özgülenebilir. Verilen özgüleme kararı, mirasın paylaşılması niteliğindedir.

Özgülemeye yetkili organ Türk hukukunda "mahkeme" olmakla birlikte, yasada bunun hangi mahkeme olduğu açıkça belirtilmemiştir. Yetkili mahkeme, "miras bırakanın son ikametgahı mahkemesidir" (MY. m. 518). Görevli mahkeme konusunda Yargıtay, HUMY m. 561 ve m. 598'e göre "Sulh Hukuk Mahkemesi" görevli olduğuna karar vermiştir (YGHK 18.10.1966 T.E. 3992/4322 K.).

3.2.2. Özgülemenin Yapılma Yöntemi

Özgülemenin yapılmasında kural, terekede bulunan tarımsal işletmenin mirasçılardan birine tüm olarak, parçalanmadan özgülenmesidir. Ancak bu kurala bir takım ayrısı getirilmiştir: (1) Mirasçılardan hiç birisinin özgülenme istememiş olması durumunda yargıç kendiliğinden özgüleme kararı veremez. Mirasçılar bu durumda kendi aralarında belirli bir paylaşırma yöntemi kararlaştırarak; tereke mallarını diledikleri gibi paylaşabilirler. Bunu önleyecek herhangi bir kural Türk hukukunda yoktur. (2) Tarımsal işletmenin birden çok işletme niteliğindeki parçalara ayrılması yo-

luyla bunların istemde bulunan mirasçılara ayrı ayrı özgülenmesidir. Bu ayrıkının uygulanabilmesi için tarımsal işletmeyi işletmeye ehil birden çok mirasçının, birden çok yeterli büyüklüğe ayrılacak tarımsal işletmenin bulunması ve bunların parçalanarak özgülenmesinin istenmesi gerekir. (3) İşletmenin birden çok mirasçıya birlikte özgülenmesidir. Bu durumda ortak paydaşlık (müsterek mülkiyet) kuralları geçerli olacaktır. Verilen özgüleme kararı, mirasın paylaşılması niteliğindedir.

4. ÖZGÜLEMENİN HÜKÜM VE SONUÇLARI

4.1. Diğer Mirasçılardan Paylarının Ödenmesi

Özgülenme bir paylaşırma işlemi olmasına karşın, özgülenme dışında da bir takım paylaşırma işlemleri vardır. Bu nedenle tarımsal işletme tüm olarak mirasçılardan birine özgüledikten sonra, mirasın tamamen paylaşılmasına dek, mirasçılar arasındaki ilişkiler sürer. Eğer tarımsal işletme terekedeki tek mal ise veya terekedeki diğer mallar mirasçılardan paylarını karşılamıyorsa; bu durumda tarımsal işletme kendisine özgülenen mirasçı, öbür mirasçılara paylarının eksik kalan kısmını ödemek zorunda kalır. Bu onun için bir borç niteliğinde olup, tarımsal işletmenin özgülenmesi nedeni ile doğmuştur. Aynı zamanda alacaklı durumda olan mirasçının bu hakkı yasal ipotek ile teminat altına alınmıştır. İşletmenin özgülediği mirasçının ödeyeceği para "miras payı" niteliğini taşımaktadır. Yani yapılan ödeme terekeden çıkan bir malın - tarımsal işletmenin - yerini almakta, böylece tarımsal işletmeden pay almayan diğer mirasçılardan genellikle paylarının para biçiminde verilmesine dönüşmektedir.

4.1.1. Ödeme İçin Özgülenen Mallara Değer Biçilmesi

Ödemede ortaya çıkan en önemli sorun; bu payların ne oranda ödeneceği ve ödenecek miktarın ne biçimde saptanacağıdır. MY. m. 597'e göre özgülenen malların tümüne tek bir değer belirlenecektir. Ancak bunun hangi değer üzerinden olacağı yasadaki düzenlenmemiştir. Bu durum bugüne dek uygulama yolu ile de çözüme kavuşturulmuş değildir.

Özgülenme durumunda işletmenin değerinin belirlenmesinde iki türlü değer söz konusu olabilir: Satış veya gelir değeri. Satış değeri, tarımsal işletmenin özgür olarak piyasada satışı ile elde edilebilen karşılıktır. Gelir değeri, tarımsal işletmenin giderleri ile amortisman payı çıktıktan sonra, bir yılda getirdiği gelirin belirli bir faiz haddiyle kapitalizasyonu yoluyla elde edilen değerdir (Zevkliler, 1970).

İşletmenin özgülenmesi halinde bu değerlerden hangisinin temel alınacağı konusunda Türk hukukunda bir hüküm yoktur. Yanlar arasında anlaşma sağlanabilirse, anlaşmışları değer; anlaşamazlarsa - MY'nin emredici hükmü gereği - yargıcın bilirkişilere başvurması gerektiğinden, bilirkişilerce saptanacak değer temel alınacaktır. Bu nedenle ortaya değerlendirme sonucu belirlenmiş bir değer çıkacaktır. Böylece her bilirkişiye göre değişen bu değer kesin ve tek olmayacaktır. Böyle olunca da, her olayda başka başka değer belirlenmeleriyle karşılaşılacak, ortaya eşitlik ve hakçalık ilkesine aykırı bir durum çıkacaktır. Bu yüzden yasadaki boşluk yargıç tarafından doldurulmalı ve bilirkişiye belli bir değere göre değerlendirme yapması emri verilmelidir. Bu değer "gelir değeri" olması işletmenin çıkarına olacaktır. Yasadaki düzenlemenin amacı, işletmenin bütünlüğünü ve varlığını korumak olduğuna göre diğer mirasçılardan zarara uğrayacağı ve adaletsizlik doğacağı gerekçesi doğru değildir. Özgülenen mirasçının parasal açıdan büyük yük altına sokulması asıl doğru olmayacaktır. İşletmenin değeri hesaplanırken hakçalık (hakkaniyet) ilkesi göz önünde tutulmalı ve işletme kendi geliri ile ödeyebileceği bir borç altına sokulmalıdır. Ayrıca gelir değeri, satış değeri gibi kısa zamanda değişiklik göstermediğinden daha nesnelir (Zevkliler, 1970). Gelir değeri yöntemiyle bulunan değer, miras bırakanın terekesinin aktifine eklenir.

Gelir değeri üzerinden hesaplamamızın bir takım ayrıksıları vardır:

(1) Tarımsal işletme ile birlikte bulunan ve ekonomik yönden tarımsal işletmeye bağlı olan yan işletmelerin değeri, satış değeri üzerinden hesaplanır.

(2) Özgülenen mirasçı daha önceden işletmeyi gelir değerinden fazlaya almaya hazır olduğunu bildirmesi durumunda, artık özgülemenin gelir değerinden yapılmasını istemesi olanaksızdır (Zevkiler, 1970).

4.1.2. Ödeme Biçimi

Miras bırakanın terekesinde, tarımsal işletme dışında başka mallar da bulunabilir. Bu mallarla, tarımsal işletmenin özgülediği mirasçı dışındaki mirasçıların payları ödenir. Diğer bir deyişle böyle bir durumda, tarımsal işletme kendisine özgülenen mirasçının payına tarımsal işletme, öbür mirasçıların paylarına da tarımsal işletme dışındaki mallar düşmüş olacaktır. İşletme kendisine özgülenen mirasçının diğer mirasçıların paylarını ödemedeki güçlük çekmeleri durumunda yasa da bir takım önlemler alınmak yoluyla ödeme kolaylıkları getirilmiştir. İleride "mirasçıların korunması" başlığı altında bu önlemler daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

4.2. Özgülenen Mirasçı ile Diğer Mirasçılar Arasındaki İlişkiler

Terekede bulunan tarımsal işletmenin mirasçılardan birine özgülenmesi durumunda kendisine özgüleme yapılan mirasçı ile diğerleri arasında bazı ilişkiler doğar. Bu ilişkilerin başında, tarımsal işletmenin değerinin ve öbür mirasçıların paylarının belirlenerek ödenmesi gelir. Bundan başka tarımsal işletme kendisine özgülenecek olan mirasçı ile öbür mirasçıların bir takım karşılıklı hak ve borçları vardır.

4.2.1. Özgüleme Yapılacak Mirasçının Hakları

Özgülenen mirasçı, diğer mirasçıların paylarını ödemek zorundadır. Diğer mirasçıların payları, tarımsal işletme üzerinde yasa dan doğan bir ipotekle güvence altına alınmıştır (MY. m. 601). Payları ödenmez ise diğer mirasçılar yasal ipotek haklarına dayanarak miras payı alacaklarını tarımsal işletmeyi sattırmak yolu ile almak ve izlemek yoluna gidebilirler. Böyle bir sonuç tarımsal işletme açısından çok sakıncalı olduğundan, diğer mirasçıların paylarının ödenemeyeceği durumlarda, işletmenin korunması için, öz-

gülenen mirasçıya, "mirasın paylaşılmasının ertelenmesini isteme hakkı" verilmiştir.

Diğer mirasçılara ödenecek paylarla işletmenin o zamana kadar yüklendiği borçların toplamı, işletmenin gelir değerinin 3/4'ünü aşarsa, özgülenen mirasçı, mirasın paylaşılmasının elverişli bir zamana ertelenmesini isteyebilir (MY. m. 599/1). Böyle bir durumda mirasçılar arasında paylaştırmaya bir hak tanınmasının nedeni, işletmenin aşırı borçlanmasını önlemek ve diğer mirasçıların paylarını kolaylıkla ve zarara uğramadan ödeyebilmesini sağlamaktır (Zevkliler, 1970).

Ortaklığa katılan mirasçılar, tarımsal işletmenin tümü üzerinde elbirliği (iştirak) durumunda mülkiyet hakkına sahiptirler. Ancak işletmeyi işleten mirasçının, diğer mirasçıların iznini almadan yapabileceği bir çok işlem vardır, yetkileri çok geniştir. Tarımsal işletmeyi yönetir ve işletir; bunu diğer mirasçıların katılımı olmadan, onlardan bağımsız kendi başına kullanır, sanki tek başına iye (malik) imiş gibi hareket eder. Ayrıca ortaklığı temsil etme yönünden de geniş yetkileri bulunmaktadır.

Özgülenen mirasçı yıllık belirli bir kazanç payı dağıtır. Bu kazanç payı dağıtımı, miras paylarına mahsup edilmez. Ancak özgüleme yapılan mirasçı, işletmeyi işletmesinden ve yönetmesinden dolayı belirli bir ücret alır.

Mirasın paylaşılmasının ertelenmesiyle kurulan aile malları ortaklığına bütün mirasçılar katılmak zorunda değildir (MY. m. 601). Ortaklığa katılmayan mirasçı ileride ödenmek üzere alacak hakkı karşılığı irat senedi alır. Bu durumda miras, bu mirasçılar yönünden paylaşılmış sayılır. Ayrıca işletmenin gelirinden pay almazlar ancak alacaklarına karşılık belirli bir faiz ödenir.

Aile malları ortaklığı (1) mirasçıların aralarında anlaşmaları (MY. m. 330/1) veya (2) ortaklığın kaldırılabilmesi için gerekli kossullardan birinin ortaya çıkması durumunda kendiliğinden veya istemle sona erer. Bu sona erme nedenleri: (1) özgüleme yapıları mirasçının öbür mirasçıların paylarını aşırı borç altına girmeden ödeyebilecek duruma gelmesi, (2) özgüleme yapılan mirasçının or-

taklığın sona ermesini istemesi, (3) bütün mirasçılardan ortaklıktan ayrılmaları, (4) ortaklığın belirli bir süre için kurulmuş ve bu sürenin dolmuş olması, (5) işletmeyi işleten mirasçının görevini gerektiğince yapamaması, (6) işletmeyi işleten mirasçının görevini gerektiğince yapamaması, (7) işletme özgülenen mirasçının iflası ya da payına haciz konulması, (8) ortaklardan birinin haklı nedenlerle ortaklığın sona ermesini istemesidir.

4.2.2. İşletmenin Korunması

Tarımsal işletmenin korunması ve varlığını sürdürebilmesi için işletmenin özgülenmesi dışında başka yasal ve ekonomik önlemler de almak gerekir. Bu önlemler şunlardır :

(1) Tarımsal miras kuralları eksiksiz biçimde uygulanırsa tarımsal işletmelerin korunması ve varlıklarını sürdürmesi sağlanır. Yukarıdan beri anlatılageldiği gibi tarımsal miras kuralları, tarımsal işletmenin tüm olarak parçalanmadan mirasçılardan birisine özgülenmesinin yanı sıra, tarımsal işletmenin aşırı borçlanması ve yükü altına girmesinin, tarım topraklarının sahibi ve onun mirasçıları tarafından dilediklerince kullanılarak kötüleşmesinin önlenmesi, tarımsal işletmelerin bir spekülasyon aracı olarak kullanılmasının önlenmesi ve bu nedenle satışlarının denetimi, devlet tarafından tarımsal işletmelere bazı yardımlar yapılması, miras bırakanın tarımsal işletme ile ilgili ölüme bağlı tasarruflarının kısıtlanması, tarımsal işletmeye elden geldiğince çiftçi olan kişilerin sahip olmasının sağlanması gibi önlemlerden oluşur (Zevkiler, 1970). Bu kurallar hep birbirini tamamlar ve bir bütün oluştururlar. Tarımsal işletmenin özgülenmesi ile ilgili kurallar ancak bu kurullarla birlikte uygulanırlarsa amaca ulaşabilirler.

(2) Çeşitli nedenlerle verimsiz bir şekilde işletilen, dağınık ve küçük, işletme yapısı yönünden düzensizlik gösteren toprak parçalarının bir araya getirilerek düzenli ve verimli şekilde işletilmek üzere birleştirilmesi olan "toplulaştırma"; yapıldığı bölgede işletmeler ve işletmeler arasındaki ilişkilerde düzenlilik sağlayarak; tarımsal işletmenin özgülenmesiyle ilgili kurulların uygulanabilmesi için gerekli ortamı hazırlar (Aksoy, 1982).

Bu önlemlerin tümü tarımsal işletmelerin korunması ile ilgili olup, eksiksiz olarak uygulandıkları takdirde, tarımsal işletmelerin özgülenmesi ile ilgili kurallar gerektiğinde ve eksiksiz olarak uygulanabilir.

4.2.3. Özgülenen Mirasçı Dışındaki Mirasçıların Hakları

(1) Ortaklık paylarının ödenmesini isteme hakkı, (2) İşletmenin iyi bir biçimde işletilmesini istemek hakkı, (3) İşletmenin özgülenmesinden sonra belirli bir süre içinde gelir değerinden yüksek bir değerle satılması halinde aradaki farktan paylarına düşen isteme hakkı, (4) İşletmenin yönetimine katılarak ortaklık mallarından yararlanmayı isteme hakkı.

4.3. Özgülemenin Sonuçları

Tarımsal işletmenin mirasçılardan sadece birisine özgülenmesi diğer mirasçılar bakımından bir takım ekonomik ve toplumsal sorunlara neden olabilir. Ya da tarımsal işletmenin düzenli ve verimli çalışmasını engelleyen durumlar ortaya çıkabilir. İşte özgülenmenin yapılmasından sonra çözümlenmesi gerekli sorunlara karşı bir takım önlemler alınması da gerekmektedir.

Özgülenen mirasçı dışındaki mirasçıların yoksulluğa düşmesi söz konusu olabileceğinden zarara uğrayan ve güç duruma düşen mirasçılara bakılması ve gözetilmesi gerekir. Bu nafaka bağlanması veya hiç olmazsa kendilerine işletmede ücretli bir iş verilmesi biçiminde olabilir. Özgülenen mirasçı dışındaki mirasçılar işsiz kaldıkları için kente göç etmeyi düşünebilirler. Özellikle Türkiye'de olduğu gibi ailenin tüm bireylerinin toprakla uğraştığı durumlarda bu sonuç mutlaklıdır. Önlem olarak tarımsal işletmenin elden geldiğince birden çok mirasçıya birlikte veya parçalanarak özgülenmesi düşünülebilir. Bir diğer önlem de ortaya çıkacak fazla nüfusu, toprak sahibi yapabilmek için toprak reformuna gitmektir. Hızla artan tarımsal nüfus karşısında toprağa yeniden istem olacağından bu ancak geçici nitelikte bir önlemdir. Bu nedenle temel çözüm "sanayileşmeden" geçmektedir.

5. UYGULAMADAKİ DURUM

MY'deki eksik ve yetersiz düzenleme; buna koşut olarak bölgesel örf ve adetlerin olmayışı nedeni ile Türkiye'de tarımsal miras kurallarının uygulanması ve bu konudaki mahkeme ve Yargıtay kararları yok denecek kadar azdır. Böyle olunca da tarımsal miras ile ilgili kurallar, uygulanamayan kurallar niteliğine dönüşmüştür.

Bu konuda gerek yayınlanmış Yargıtay kararları gerekse bilimsel yayınlara alınanlar arasında toplam beş Yargıtay kararı bu görüşü desteklemektedir.

6. SONUÇ

Tarımsal miras konusundaki yasal düzenleme bir çok yönden eksik ve yetersizdir. Yukarıda anlatıldığı gibi yine Türkiye'de tarımsal miras kurallarının uygulanması ve bu konudaki Yargıtay kararları yok denecek kadar azdır. Ülkemizde bu konuda oluşmuş bölgesel örf ve adetler de yoktur.

Tarımsal miras hukukunun, özellikle tarımsal işletmelerin özgülmesi ile ilgili düzenlemelerinin gerektiği gibi uygulanabilmesi için bu konuda "tarımsal miras kurallarının bütünlüğünün sağlanması amacı" gözönünde tutulmalıdır (Zevkililer, 1970). Bununla birlikte aşağıdaki yasal düzenlemelerin de yapılması bu kuralların yaşama geçmesi bakımından zorunludur:

(1) Tarımsal işletmelerin, iyeleri veya mirasçıları tarafından dilediklerince satılması ve birer spekülasyon aracı olarak kullanılmasını önleyici önlemler alınmalıdır.

(2) Tarımsal işletmelerin, aşırı borç ve yükü altına girmelerini önleyici hükümler getirilmelidir.

(3) Miras bırakanın ölümüne bağılı işlemleri tarımsal işletmeler bakımından sınırlandırılmalıdır.

(4) Özgülenme için MY'de "tarımsal işletmenin yeterli ekonomik varlığı olması" koşulu getirilmelidir.

(5) Tarımsal işletmenin özgülenmesi mirasçuların istemesi koşuluna bağlı olmaktan çıkarılmalıdır.

(6) Yargıcın özgülemeye, satmaya yada paylaştırmaya karar vermesi biçimindeki değerlendirme hakkı kaldırılmalı, sadece özgülenmeye karar verebileceğine ilişkin düzenleme yapılmalıdır.

(7) Tarımsal işletmenin değerinin saptanmasında "gelir değeri" esası getirilmelidir.

(8) Tarımsal miras kurallarınınin tümü emredici nitelik taşımaktadır.

Tüm bu anlatılanlardan anlaşılması gereken şudur ki; Medeni Yasa ile bazı kurumları düzenlerken yalnızca yasal kurallara bağlı kalmaktan kaçınıp, ekonomik ve sosyal gerçekleri de göz önüne almıştır. Günümüzün gerekleri yasal kurumları, yasa maddelerini katı birer hukuk aracı olarak ele almayı önlemektedir. Yasa kurallarının günlük yaşantılara ve olaylara uydurulması, ekonomik ilkelerle yasal ilkelerin birlikte ele alınması ve sorunların buna göre çözümlenmesini zorunlu kılmaktadır.

Tarımsal arazilerin parçalanmasının MY'deki mirasta eşitlik ilkesi ile ilgili olmasının yanı sıra, parçalanmanın asıl en önemli nedeni ülkemizdeki tarımsal nüfus ile tarımsal topraklar arasındaki dengesizliktir. Nüfus-toprak oranı elverişli duruma gelmedikçe diğer bir deyişle tarımdan gerekli sayıda nüfus çekilmedikçe, yapılacak hiç bir yasal düzenleme, tarım topraklarının parçalanmasını önleyemeyecektir.

KAYNAKLAR

- AKSOY, S., 1984, Tarım Hukuku, A.Ü. Ziraat Fakültesi Yayınları No: 254. Ankara
- AYİTER, N., 1978, Miras Hukuku, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları No: 297. Ankara
- BERKİ, Ş., 1975, Miras Hukuku, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları No: 283. Ankara
- CİN, H., 1979, Eski ve Yeni Türk Hukukunda Tarım Arazilerinin Miras Yoluyla İntikali, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları No: 302. Ankara
- DİE, 1927-1998, İstatistik Yıllıkları, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayını, Ankara.
- DÜREN, A., 1972, Toprak Hukuku Dersleri, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları No: 277. Ankara.
- EREN, F., 1979, Tapulama Kanunu ve Toprak Reformu, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları No: 307. Ankara.
- İMRE, Z., 1978, Türk Miras Hukuku, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları No: 550. Ankara.
- İNAN, A., 1982, Miras Hukuku, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları No: 334. Ankara.
- TALİM, M., Türkiye'de Tarımın Yapısı ve Bu Yapının İyileştirilmesine İlişkin Görüşler, Türkiye 2. İktisat Kongresi Tarım Komisyonu Tebliği, 1981. İzmir.
- ZEVKLİLER, A., 1970, Türk Miras Hukukunda Tarımsal İşletmelerin Tahsisi, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları No: 267. Ankara.
- TAYŞI, İ., 1981, Türkiye'de Tarımın Yapısı ve Yeniden Düzenlenmesi, Türkiye 2. İktisat Kongresi Tarım Komisyonu Tebliği. İzmir.